

ТАҚРИЗИ

муқарризи расмӣ ба диссертатсияи Абдуллозода Эмомалӣ Асадулло дар мавзуи «Хусусиятҳои эҷодии композитор Шухрат Ашӯров дар жанрҳои вокалӣ ва вокалӣ-сахнавӣ», ки барои дарёфти дараҷаи илмӣ доктори фалсафа (PhD) аз рӯи ихтисоси 6D040100 – Муסיқшиносӣ (6D040101 – Санъати мусиқӣ) пешниҳод гардидааст. – Душанбе, 2026. – 176 с.

Рисолаи номзодии Абдуллозода Э.А. дар ҳаҷми 176 саҳифа таҳия гардида, аз муқаддима, се боб (нуҳ фасл ва шаш зерфасл), хулоса, тавсияҳо оид ба истифодаи амалии натиҷаҳои таҳқиқ, рӯйхати адабиёт (162 номгӯй) ва рӯйхати интишороти муаллиф иборат аст. Таҳқиқот таҳти роҳбарии доктори илмҳои санъатшиносӣ, профессор Ф.А. Азизӣ дар Консерваторияи миллии Тоҷикистон ба номи Талабхӯча Сатторов иҷро шудааст.

Мубрамияти мавзуи интиҳобгардида аз чанд ҷиҳат асоснок мегардад. Аввалан, рисола ба омӯзиши эҷодиёти яке аз намояндагони маъруфи мусиқии композитории давраи соҳибистиклолии Тоҷикистон – Шухрат Ашӯров (1962-2016) бахшида шудааст, ки то ҳол мавзуи таҳқиқи махсуси мусиқшиносӣ қарор нагирифта буд. Дар шароите, ки санъати мусиқии касбии тоҷик дар даҳсолаҳои аввали Истиклоли давлатӣ ба марҳалаи нави сифатии худ ворид гардид, набудани таҳлили илмӣ раванди эҷодии ин давра холигоҳи ҷиддиеро дар таърихнигории мусиқии милли ба вучуд овардааст. Рисолаи мазкур маҳз ба пур кардани ҳамин масъала нигаронида шудааст.

Дувум, мубрамияти мавзӯ бо вазифаи ҳифз ва ба гардиши илмӣ ворид кардани мероси эҷодии композиторе, ки осори ӯ то имрӯз асосан дар шакли дастнавис ва нусхаҳои парокандаи бойгонӣ боқӣ мондааст, зич алоқаманд аст. Кӯшиши муаллиф барои ҷамъоварӣ, нотачинӣ ва муаррифии илмӣ ин осор аҳамияти амалии бевоситаи фарҳангӣ дорад. **Сеюм,** мавзӯ ба сиёсати давлатӣ оид ба рушди фарҳанги милли, тарбияи эстетикӣ насли наврас ва эҳёи арзишҳои маънавӣ ҳамоҳанг буда, дар доираи лоиҳаҳои илмӣ давлатии Консерваторияи милли амалӣ гардидааст. Бинобар ин интиҳоби мавзӯ саривақтӣ ва аз ҷиҳати илмӣ амалӣ комилан асоснок арзёбӣ мешавад.

Навигарии илмӣ рисола пеш аз ҳама бо ҷалби маводи нав ва коркарди аввалини он муайян мегардад. Метавон чунин дастовардҳои навро қайд намуд:

1) Дар музикишиносии тоҷик нахустин бор роҳи ҳаёӣ-эҷодӣ ва системаи жанрии эҷодиёти Шухрат Ашӯров ба таври мукамал таҳлили музикишиносӣ карда шудааст;

2) Бори аввал асарҳои калонҳаҷми музикӣ-саҳнавӣ композитор — опереттаи «Кони пурганч» (нахустин опереттаи давраи соҳибистиқлолӣ) ва операи бачагонаи «Чароғи сеҳрнокӣ Аловиддин» — мавриди таҳлили сохторӣ-драматургии амиқ қарор гирифтаанд;

3) Осори вокалии композитор (29 асар) ҳамчун маҷмуи ягона тадқиқ шуда, барои нашр омода гардидаанд, ки ин на танҳо саҳми илмӣ, балки нотографӣ ва матншиносӣ махсуб меёбад;

4) Усули таҳлилии муаллиф бо ҷалби унсурҳои назарияи арӯз ба таҳлили музикӣ вокалӣ хусусияти фосолавӣ (байнисоҳавӣ) пайдо карда, пайвастагии лаҳну зарби асарро бо манбаъҳои анъанавӣ тоҷик (хосса Фалак, усулҳои равона ва уфар) ба таври мушаххас ошкор менамояд;

5) Дар асоси таҳлили мушаххас нахустхулосаҳои илмӣ оид ба тамоюлҳои музикӣ композиторӣ давраи муосир ба гардиши илмӣ ворид карда мешаванд.

Ҳамин тариқ, навигарии илмӣ таҳқиқот ҳам дар сатҳи манбаъшиносӣ (ҷалби маводи қаблан омӯхтанашуда) ва ҳам дар сатҳи методологӣ (синтези таҳлили музикӣ ва арӯзшиносӣ) зоҳир мегардад.

Аҳамияти назариявӣ рисола дар он аст, ки натиҷаҳои он заминаи нави эмпирикӣ барои омӯзиши минбаъдаи музикӣ композиторӣ давраи Истиқлол фароҳам меоваранд ва метавонанд ҳамчун намунаи методи таҳлили асарҳои гуногунжанр истифода шаванд. Муаллиф механизми пайвастшавии қабатҳои миллӣ ва академии забони музикиро дар эҷодиёти як композитори мушаххас нишон додааст, ки барои ҷамъбасти назариявӣ раванди умумӣ рушди музикӣ тоҷик арзишманд аст.

Аҳамияти амалии кор низ назаррас аст. Маводи таҳлилшуда ва маҷмуаи нотаҳои омодашуда метавонанд бевосита дар раванди таълими фанҳои «Таърихи музикӣ тоҷик», «Таҳлили асарҳои музикӣ», «Адабиёти музикӣ тоҷик», «Гармония», «Таҳассуси музикишиносӣ», «Студияи операвӣ» ва дигар дар мактабҳои миёнаи махсус ва олии музикӣ истифода шаванд, инчунин репертуари консертӣ ва таълимиро ғанӣ гардонанд. Омодасозии партитура ва клавири асарҳои саҳнавӣ дар доираи лоиҳаи Консерватория аҳамияти амалии бевоситаи фарҳангиро дорад.

Боби якуми рисола – «Пешомадҳои заминавии ҷаҳонияти эҷодӣ» — ба тавсифи роҳи эҷодии композитор (давраҳои Москва ва Ватанӣ) ва заминаи таърихӣ жанрҳои оперетта ва операи бачагона дар Тоҷикистон бахшида шудааст. Қувваи ин боб дар он аст, ки муаллиф эҷодиёти Шухрат Ашӯровро дар заминаи густурдаи таърихӣ-фарҳангӣ ҷойгир намуда, раванди тадриҷии ташаккули жанрҳои мусиқӣ-саҳнавиро аз асарҳои А. Ленский, Д. Дӯстмуҳаммадов, Т. Сатторов ва Т. Шаҳидӣ то осори Ш. Ашӯров пай мегирад. Мулоҳизаҳои муаллиф оид ба сабаби каммаҳсулии жанри оперетта дар мусиқии тоҷик ва наздикии он ба драмату мазҳакаи мусиқӣ хусусияти мустақили илмӣ доранд.

Бояд таъкид намуд, ки кори диссертатсионии Абдуллозода Эмомалӣ Асадулло аз лиҳози методологияи таҳқиқ бар пояи мусиқииносии назариявӣ ва мусиқииносии таърихӣ, яъне таҳлили асари мусиқӣ ва таърихи мусиқӣ бунёд гардидааст. Маҳз ҳамгироии ин ду равиш ба муаллиф имкон додааст, ки ҳам ҷаҳонияти ҳаётӣ ва эҷодии композитор Шухрат Ашӯровро дар заминаи мушаххаси таърихию фарҳангӣ баррасӣ намояд ва ҳам хусусиятҳои услубӣ, жанрӣ ва драматургии осори ӯро мавриди таҳлили амиқ илмӣ қарор диҳад.

Дар доираи равиши мусиқииносии назариявӣ докталаб бори аввал маълумоти парокандаи марбут ба зиндагӣ ва ҷаҳонияти эҷодии композиторро ҷамъбаст намуда, марҳилаҳои асосии ташаккули ҷаҳонбинии эҷодӣ ва ҷаҳонияти касбии ӯро даврабандӣ кардааст. Муаллиф тавонистааст омилҳои муҳими ташаккули шахсияти эҷодии Шухрат Ашӯровро муайян намуда, нақши таҳсилоти касбӣ, муҳити фарҳангӣ ва ҷаҳонияти омӯзгориро дар шаклирии симои ҳунарии композитор ошкор намояд.

Дар ин замина диссертант аҳамияти махсуси таҳсилоти касбии композиторро таъкид мекунад. Тавре дар рисола нишон дода шудааст, Шухрат Ашӯров новобаста аз он ки омӯзиши мусиқиро нисбатан дер оғоз намудааст, тавонистааст дар муҳити касбии шаҳри Москва роҳи мукаммали таҳсилоти композиториро тай намояд. Хатми омӯзишгоҳи мусиқӣ аз рӯйи таҳассуси композиторӣ ва баъдан таҳсил дар яке аз марказҳои бонуфузи мусиқии ҷаҳон пасошӯравӣ — Академияи давлатии мусиқии ба номи Гнесинҳо — барои ташаккули ҷаҳонбинии касбии ӯ нақши ҳалкунанда бозидааст. Муаллиф бо асоснокӣ ба чунин ҳулоса меояд, ки маҳз сатҳи баланди омодагии касбӣ ба композитор имкон додааст, ки дар муддати

нисбатан кӯтоҳи фаъолияти эҷодӣ асарҳои гуногунжанр ва аз ҷиҳати бадеӣ арзишмандро офарад (Дис., сах. 10-13).

Аз ҷанбаҳои муҳимми дигари таҳқиқ таваҷҷуҳи диссертант ба фаъолияти омӯзгории композитор мебошад. Муаллиф нишон медиҳад, ки фаъолияти педагогии Шухрат Ашӯров танҳо ба интиқоли дониш маҳдуд нашуда, балки бо ҳалли масъалаҳои муҳимми рушди мактаби композиторӣ дар Тоҷикистон иртиботи бевосита доштааст. Дар рисола фаъолияти омӯзгории ӯ ҳам дар муассисаҳои таълимии шаҳри Москва ва ҳам дар муассисаҳои таҳсилоти мусиқии Тоҷикистон мавриди баррасии муфассал қарор гирифтааст (Дис., сах. 13-14).

Махсусан, саҳми композитор дар эҳёи таълими тахассуси композиторӣ дар муассисаҳои миёнаи махсуси мусиқии ҷумҳурӣ ҳамчун яке аз хизматҳои арзишманди ӯ арзёбӣ мешавад. Диссертант бо далелҳои мушаххас нишон медиҳад, ки дар шароити мушкили солҳои аввали Истиқлол маҳз ташаббусҳои Шухрат Ашӯров барои ҷалби наврасон ба омӯзиши санъати композиторӣ ва ташкили консертҳои ҳисоботии шогирдон ба эҳёи фазои эҷодии ин самти муҳимми мусиқии касбӣ мусоидат намудааст. Аз ҷумла диссертант ба чунин натиҷаи ҷолиб мерасад, ки «Шухрат Ашӯров якум композиторе буд, ки ин қарахиро шикаст. Новобаста ба мушкилии вақти худ ӯ фурсат меёфт, ки дар ду мактаби ҷумҳуриявии миёнаи махсуси мусиқӣ (ба номи М. Атоев ва ба номи З. Шаҳидӣ) ва Коллеҷи санъати ба номи А. Бобоқулов шаҳри Душанбе, композиторони наврасро дар атрофи худ ҷамъ кунад, мунтазам дарс бидиҳад...» (Дис., сах. 14).

Муаллиф ба таври асоснок қайд менамояд, ки гуногунжанрии фаъолияти эҷодии композитор бо интиҳоби огоҳонаи сарчашмаҳои адабӣ низ алоқаманд мебошад. Дар таҳқиқот нишон дода мешавад, ки Шухрат Ашӯров вобаста ба табиати ҳар як жанр барои асарҳои худ манбаъҳои гуногуни адабиро интиҳоб кардааст. Барои оперетта мавзӯҳои иҷтимоии замони муосир, барои операи бачагона сюжетҳои афсонавӣ ва барои дигар жанрҳои сахнавӣ осори классикиро истифода бурдани композитор аз ҷаҳонбинии васеи фарҳангӣ ва дарки амиқи қонуниятҳои жанрӣ шаҳодат медиҳад.

Ҳамзамон, диссертант яке аз хусусиятҳои муҳимми симои эҷодии Шухрат Ашӯровро дар ҳисси баланди ватандӯстӣ ва мавқеи фаъоли шаҳрвандии ӯ мебинад. Дар рисола ба таври асоснок нишон дода мешавад, ки бозгашти композитор ба Тоҷикистон ва фаъолияти пурмаҳсули ӯ дар

соҳаи маориф, фарҳанг ва санъат натиҷаи муносибати масъулоне ва эҳсоси баланди шахрвандии ӯ нисбат ба рушди мусиқии миллии тоҷик будааст.

Боби дувум – «Диди Шухрат Ашӯров ба жанри бузургҳаҷми мусиқӣ-саҳнавӣ» – чузъи муҳимтарин ва амиқтарини таҳлилии рисола мебошад. Таҳлили опереттаи «Кони пурганҷ», аз ҷумла интродуксия ва рафти он, дар сатҳи баланди касбӣ амалӣ шудааст: муаллиф сохтори даврагӣ, системаи лейтмотивӣ, нақши драматургии оркестр, инчунин пайваस्ताгии материали оҳангиро бо усулҳои анъанавии Фалак (равона, уфар) бо далелҳои нотавӣ нишон медиҳад. Махсусан арзишманд аст ошкор намудани механизми табилии усули ракси шӯх ба зарби лирикӣ ва таҳлили принсипи «ягонагии оҳангии заминавӣ». Таҳлили операи бачагонаи «Чароғи сеҳрноки Аловиддин» бо муайян кардани 14 лейтмотив, тақсимои образҳо ба воқеъ ва афсонавӣ ва ҳалли драматургии «оштидиҳии» гурӯҳҳои персонажҳо мантиқан асоснок ва бо матни мусиқӣ собит гардидааст.

Боби сеюм – «Консепсияи эҷодии Шухрат Ашӯров дар жанрҳои вокалӣ ва вокалӣ-хорӣ» – фарогири таҳлили сурудҳои якка, романсҳо, асарҳо барои яккахону хор, сурудҳои хорӣ ва суруд барои хори а капелла мебошад. Дар ин боб усули таҳлилии муаллиф бо ҷалби назарияи арӯз (масалан, муайян кардани баҳри рамали мусаммани мақсур дар суруди «Пешвои миллат») хусусияти фарқкунанда пайдо мекунад. Таҳлили сохтори куплетӣ, муносибиҳои лаҳнӣ-гармонӣ ва функсияҳои композитсионии мисраоҳангҳо дақиқ ва бомулоҳиза сураат гирифтааст. Мантиқи пайдарпайии мавод дар тамоми рисола риоя шуда, ҳар боб бо хулосаҳои ғаслӣ ҷамъбаст мегардад.

Дар маҷмӯъ, сохтори рисола мантиқан мураттаб буда, аз тавсифи заминавӣ ба таҳлили амиқи асарҳои мушаххас ва сипас ба ҷамъбасти хусусиятҳои эҷодии композитор мегузарад. Дарачаи баланди фарогирии нотавӣ ва истифодаи дурусти истилоҳоти мусиқиишиносӣ аз омодагии касбии довталаб шаҳодат медиҳанд.

Дар баробари арзишҳои зикршуда, **рисола аз баъзе камбудихо ҳолӣ нест**, ки бартараф намудани онҳо метавонад сатҳи илмӣ корро боз ҳам баланд бардорад:

1) Сарфи назар аз он ки унвони рисола ба «хусусиятҳои эҷодӣ» ва сабки фардии композитор далолат мекунад, кор асосан дар шакли таҳлили пайдарпайи асарҳои алоҳида сураат гирифта, ғасли махсуси назариявӣ оид ба ҷамъбасти сабки фардии Шухрат Ашӯров (доимиятҳои оҳангӣ, гармонӣ ва зарбии байниасарӣ ҳамчун низоми ягона) ба назар намерасад. Хулосаҳо

бештар дар шакли номбаркунии хислатҳо пешниҳод гардидаанд, дар ҳоле ки мафҳумҳои калидии «сабк» ва «тафаккури композиторӣ» коркарди амиқтари назариявиро талаб мекунанд;

2) Таҳлили муаллиф асосан хусусияти имманентӣ (доҳилиасарӣ) дорад ва ҷанбаи муқоисавӣ суғуст инкишоф ёфтааст. Иддаи саҳми фардии композитор зимони муқоисаи мушаххаси ҳалҳои ӯ бо ҳалҳои композиторони ҳамзамону пешгузаштаи тоҷик дар ҳамон жанрҳо боз ҳам асоснок мегардид;

3) Дар ҷаҳорҷӯби мавзӯ номувофиқати истилоҳӣ дида мешавад: дар баробари асарҳои вокалӣ ва вокалӣ-саҳнавӣ балети «Зол ва Рудоба», ки жанри соӣ-хореографӣ маҳсуб меёбад, тақрибан ҳамчун яке аз се асари калонҳаҷм ва дар саҳми шахсии доғалаб зикр мешавад. Зарур аст, ки доираи мавзӯ нисбат ба ин асар равшан асоснок ё ба таври возеҳ маҳдуд карда шавад;

4) Дар матн камбудии таҳрирӣ ва имлоӣ ба назар мерасанд (масалан, «дағладӣ» (Дис., саҳ.153) ба ҷойи «дағлатӣ», «дарп», «мусиин» (Дис., саҳ. 23), инчунин, дар баъзе ҳолатҳо яғонагии навишти истилоҳоти илмӣ, аз ҷумла истилоҳи «а капелла» (Дис., саҳ.150). Ҳамчунин дар ҳулоса баъзе ибораҳо ба тарзи баъии эҳсосотӣ-баҳодихӣ моил мешаванд, ки бо услуби бетарафи илмӣ пурра мувофиқ нестанд. Ислоҳи ин ҷанбаҳо тавсия мегардад.

Бояд таъкид намуд, ки эродҳои зикршуда хусусияти баҳсӣ ва тавсиявӣ дошта, ба арзиши умумии илмии рисола таъсири манфӣ намерасонанд ва моҳияти дастовардҳои асосии онро зери шубҳа намегузоранд. Афтореферати омодашуда ҳаматарафа муҳтавои диссертатсияро фарогир аст ва нусхаи русии он ҳам ба аслаш мувофиқат мекунад. Мақолаҳое, ки диссертант оид ба мавзӯи марказии таҳқиқ ба нашр расондааст, ба таври комил муҳтавои диссертатсияро фаро гирифтаанд. Дар мавриди мавзӯи интиҳобнамудаи унвонҷӯ ҳаминаро бояд таъкид намуд, ки он пурра ба доираи мавзӯ ва масъалаҳои таҳқиқии шиносномаи ихтисоси илмии 6D040100 – Музикишиносӣ (6D040101 – Санъати музиқӣ) мувофиқат мекунад. Ҳамчунин, коркарди амалии натиҷаҳои таҳқиқ ва наشري таълифоти илмӣ дар мавзӯи диссертатсия ба меъёр ва талаботи Комиссияи олии аттестатсионии назди Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон ҷавобгӯ мебошад.

Рисолаи илмии Абдуллозода Эмомалӣ Асадулло дар мавзӯи «Хусусиятҳои эҷодии композитор Шухрат Ашӯров дар жанрҳои вокалӣ ва вокалӣ-саҳнавӣ» таҳқиқоти мукамал, мустақил ва дорои навгонии илмӣ буда, масъалаи муҳими то ҳол омӯхтанашудаи музикишиносии тоҷикро ҳал

менамояд. Кор ба шиносномаи ихтисоси илмӣ 6D040100 – Муסיкишиносӣ (6D040101 – Санъати музикӣ) пурра мутобик аст. Натиҷаҳои асосии таҳқиқот дар 12 интишороти илмӣ муаллиф, аз ҷумла 4 мақола дар маҷаллаҳои тақризшавандаи Комиссияи олии аттестатсионии назди Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон, инъикос ёфтаанд ва дар конференсияҳои ҷумҳуриявӣ байналмилалӣ муҳокима гардидаанд, ки талаботи интишороти муқарраршударо қонеъ мегардонад.

Диссертатсияи Абдуллозода Эмомалӣ Асадулло дар мавзӯи «Хусусиятҳои эҷодии композитор Шухрат Ашӯров дар жанрҳои вокалӣ ва вокалӣ-саҳнавӣ» ба талаботи бандҳои 31-35-и Тартиби додани дараҷаҳои илмӣ, ки бо қарори Ҳукумати Ҷумҳурии Тоҷикистон аз 30-июни соли 2021, таҳти №267 тасдиқ шудааст, ҷавобгӯ буда, диссертант сазовори дараҷаи илмӣ доктори фалсафа (PhD) аз рӯи ихтисоси 6D040100 – Муסיкишиносӣ (6D040101 – Санъати музикӣ) мебошад.

Муқарризи расмӣ:

номзади илмҳои санъатшиносӣ,
профессори кафедраи таърих,
назария ва методикаи таълими музика
МДТ «Донишгоҳи давлатии Хуҷанд
ба номи академик Б. Гафуров»

 Худойбердиев С.

«08» июни соли 2026

Суроға: 735700, Ҷумҳурии Тоҷикистон,
в. Суғд, ш. Хуҷанд, м/н 19, хонаи 3, хуҷраи 172
E-mail: hunarmand@mail.ru
Тел.: (+992) 92-716-17-57.

Имзои С. Худойбердиевро тасдиқ мекунам:
Сардори раёсати кадрҳо ва корҳои махсуси
МДТ «Донишгоҳи давлатии Хуҷанд
ба номи академик Б. Гафуров»

 Сайдуллозода С.

Суроға: 735700, Ҷумҳурии Тоҷикистон,
в. Суғд, ш. Хуҷанд, гузаргоҳи Мавлонбеков, 1
E-mail: rector@hgu.tj
Тел.: (992-3422)6-52-73

«10» июни соли 2026